

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK HUSZTON ÉS VISKEN

HUSZT

A RÁKÓCZI-HÁZ EMLÉKTÁBLÁJA

Kárpátalja harmadik legnépesebb települése Huszt. Neve minden magyar ember számára összefonódott a Kölcsey-versből ismertté vált várral. A várhegy lábánál kialakult település egykor Máramaros vármegye egyik koronavárosa volt. A megyeszékhely Máramarossziget adott otthont a megye ispánságának, Huszt pedig a királyi uradalom központja volt. A 20. században Kárpátalja ruszin fővárosaként aposztrofált Huszton az 1600-as urbárium szerint még egyetlen ruszin család sem élt. A vár 18. századi hanyatlása maga után vonta a város háttérbe szorulását is. A 20. században azonban többször a történelemformáló események középpontjába került. Gazdag történelmi múltja külön tanulmányt érdemel. Ma járási székhely, a 2001-es népszámlálás szerint lakossága 29080 fő, ebből 1706 fő magyar nemzetiségű.

Huszton II. Rákóczi Ferenc, a nagyságos fejedelem többször tartózkodott. 1706-ban a rendekkel az itt tartott országgyűlésen döntöttek Erdély státuszáról. Majd 1709-ben Huszton folytatott megbeszélést a lengyel küldöttekkel. 1710 májusában pedig Rákóczi ugyanitt tanácskozott az erdélyi főurakkal. A város főutcáján, a Várhegy lábánál állt egykor egy kőház. Ez adott otthont a fejedelemnek. Rákóczi hamvainak hazahozatala idején a fejedelem emlékének megőrzésére a város vezetősége a Rákóczi-házként emlegetett kőház falán emléktáblát tervezett állítani. Ismeretlen okok miatt ez csak 1907. május 27-én valósulhatott meg.

Az avatásról másnap *Az Ujság* című lap tudósított: „*Huszt város közönsége tegnap fényesen sikerült Rákóczi-ünnepet rendezett, mely alkalommal emléktáblával jelölte meg azt a házat, a melyben a nagy fejedelem 197 esztendővel ezelőtt az erdélyi rendekkel több napon át tanácskozott. Az ünnepély képviselő-testületi diszközgyűléssel kezdődött, a melyen az emlékbeszédet Toma Jenő járási főszolgabíró tartotta. A közönség innen lobogók alatt vonult a történelmi emlékü Fehér-udvarhoz, a hol Dudics Endre országgyűlési képviselő beszéde*

A régi képeslapon látszik a Rákóczi-ház része

közben leplezték le az emléktáblát, mialatt az épület felett emelkedő Rakóczi-féle vár fellobogózott romjai közül mozsarak durrogása hallatszott. A program többi részét a dalárda éneke, szavaltat és tárogatójáték tette változatossá. Délben a kaszinó-kertben 100 terítékű diszebéd volt, este pedig a színházban alkalmi diszelőadás fejezte be az emelkedett hangulatban lefolyt hazafias ünnepélyt.”

Az emléktábla szövegét dr. Csatáry György beregszászi történész *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján* („RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár, 2020) című könyvéből ismerjük:

E HÁZAT, MELYBEN DICSŐSÉGES FEJEDELMÜNK,

II. RÁKÓCZI FERENCZ

1710. ÉV MÁJUS HAVÁBAN AZ ERDÉLYI URAKKAL

TANÁCSKOZOTT,

SZENT HAMVAINAK HAZAHOZATALA IDEJÉBEN

1906. OKTÓBER HAVÁBAN ÖRÖK EMLÉKEZETÜL

MEGJELÖLTE

HUSZT VÁROS KÖZÖNSÉGE

Sajnos 1978-ban a városrendezési munkálatok során a Rákóczi-házat elbontották, helyén akkor egy kazánház épült. Az ezredfordulón közelében épült a *Sztarij zamok* (magyarul *Óvár*) étterem. A tábla további sorsáról nincs információnk.

AZ I. VILÁGHÁBORÚS TEMETŐ

Huszton az első világhéges idején a Várhegy oldalában, a római katolikus temetőben katonai parcellát létesítettek. A *karpatalja.ma* című internetes újság 2017. január 26-i számában Hangácsi István, a Vignyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület elnöke a temetőről így nyilatkozott: „...1923-ban az első Csehszlovák Köztársaság csendőrsége felmérte az akkori Podkarpatszka Rusz területén található, 1914–18 között létesült haditemetők és hadisírok állapotát. Így abban az időben összesen 355 katonaszemély aludta örök álmát a huszti római katolikus sírkert első világháborús parcellájában. A helyszíni összehasonlító elemzések megmutatták azt, hogy a levéltári adatokon felül is történtek még temetések az adott területen: egyrészt az 1920–30-as években ide hantolták azokat, akiknek a maradványait a kárpáti harcok helyszínein utólag találták meg, illetve itt kísérték utolsó útjára a városban állomásozó csehszlovák hadsereg, csendőrség és vámőrség békeidőben elhalálozott egyes tagjait. Másrészt a parcellában állnak még azoknak a honvédeknek a fejfái is, akik a Kárpátalja magyar visszacsatolását követő években, 1940-ben és 1942-ben szolgálati kötelemekkel összefüggésben (fegyverbalesetben) adták vissza lelküket a Teremtőjüknek.”

*Az I. világháborús katonatemető a központi kereszttel.
(Hangácsi István gyűjteménye.)*

A sírok között fából egy központi emlékkeresztet is emeltek. Sajnos helye nehezen azonosítható be, mindössze egy elmosódott korabeli fényképen vehető ki.

Az 1943–44-ben elesett honvédeket – összesen 106 főt – az első világháborús parcella jobb oldalán és a felső részén helyezték örök nyugalomra.

Az első világháborús, elgazosodott katonai parcella kitisztítását az 1990-es évek elején a római katolikus egyházközség és a huszti KMKSZ tagjai önkéntes munkával kezdték meg. A lepusztult sírokat a Vigyázók a Honvédelmi Minisztérium és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. anyagi támogatásával, a városháza engedélyével 2016-tól kezdve hozták rendbe. Megújították az első világháborús sírokat, új sírkereszteket állítottak, de a központi emlékművet nem állították helyre. Az ünnepélyes újjraavatást 2018. október 26-án tartották.

EMLÉKMŰVEK A HŐSÖKNEK

Az anyaországhoz történt 1939-es visszatérés után a Budapest által testvértelepüléssé fogadott Huszt nagyközségben 1942. május 31-én, a hősök napján (május utolsó vasárnapja), a helyőrség laktanyájában katonai és polgári személyek jelenlétében Hősi Emlékművet avattak.

Ezt követően egy másik emlékművet is felszenteltek.

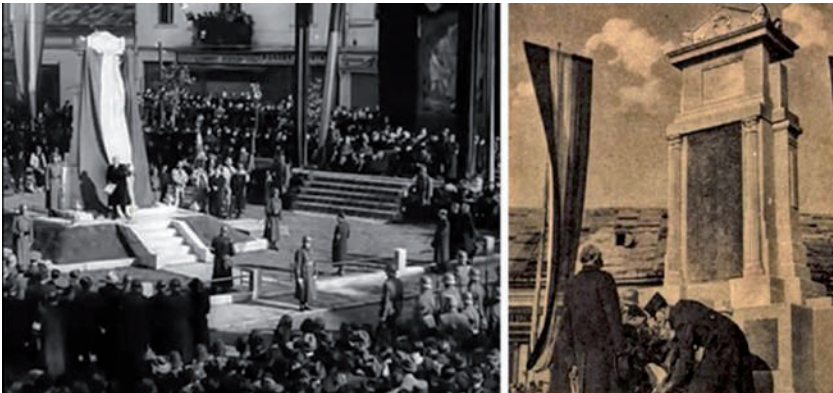
A település szívéet egy szabálytalan háromszög alakú tér alkotja. A főtér délkeleti sarkában, a Korona szálló előtt kialakított parkban a település első világháborús hőseinek emlékművet emeltek. A *Kárpáti Híradó* 1942. június 3-i számában az emlékműről így írt: „*A másik ezalkalommal fölvatott hősiemlékművet a hősök ligetében, a nagyközség volt vásárterén, agyagos, csupasz földön varázsolta elő az emlékező közönség hálaérzete. Zöld kerítés mellett zsendülő virágok és csemetefák között emelkedik az egyszerűségében is szép, megkapó tábla, amelyből, mint egy mutatóujj lendül az ég felé a kereszt s rajta az írás: **A HAZÁÉRT 1914–1918.** (Kiemelés – KS)*

Keglovich János százados volt az ünnepség első szónoka, majd Ruszinko István görögkatolikus plébános áldotta meg az emlékművet, hogy utána Tőkés György római katolikus plébános, végül Széchenyi István református lelkész járuljanak áldástkérő beszéddel és imával az emlékmű elé.”

Másfél esztendő múlva, 1943. november 7-én Budapest egy új emlékművet adományozott Husztnak. Tervezője Budapest főváros megbízott műszaki tanácsadója, Szendeffy József építész volt. A korábbinál sokkal díszesebb,

fehér sóskúti mészkőből készült Hősök Emlékművének márványtáblájára felvésték a 85. császári és királyi gyalogezred magyar, ruszin és román nemzetiségű, első világháborús hősi halottjainak a neveit. A *Kárpáti Híradó* 1943. november 9-i számában a hosszadalmas, propaganda jellegű beszámoló mellett, bár szűkszavúan, de mégiscsak bemutatja az emlékművet: „Az érdekes megoldású emlékmű, amelyre a háborúutáni békés időkben még két kuruc-vitéz alakja, fölébe pedig a Turulmadár kerül, Szendeffy József fővárosi műszaki tanácsos tervei alapján Kopíngyán Aladár munkája. Az építményen vörös márványtáblákon vannak felvésva a huszti hősök nevei. 145 név az első világháborúból és 13 név a mostani háborúból”.

Az emlékműavatás országos politikai rendezvényé avanszált. Husztra érkezett Kállay Miklós miniszterelnök, kíséretében pedig Csatay Lajos honvédelmi miniszter, Lukács Béla tárca nélküli miniszter, Antal István nemzetvédelmi propagandaminiszter. Az országos jelentőségű eseményen Kárpátalja 98 településéről mintegy 15 000 főnyi ünneplő közönség sereglett össze. Kárpátalja nagy ünnepét a Budapest I rádióadó is közvetítette, később pedig a Magyar Filmhíradó mozgóképes tudósítással számolt be az eseményről.

A Hősök Emlékművének avatása 1943-ban Huszton. Az emlékmű előtt Kállay Miklós. (Tolnai Világlapja, 1943. 11. 17.)

Az *Új Magyarország* című lap november 9-én így írta le az ünnepség helyszínét: „A nyújtott háromszög alakú térség közepén valamennyi oldalán huszonöt-harminc méter magas fenyőrudakat cövekelték a földre s valamennyiről földig omló óriási zászlók csüngtek alá. A térség állomás felőli oldalán helyezték el a díszemlényt, amelynek roppant magasba oromló tetőzetéről háromszínű és bor-

dó-piros drapériák omlottak alá, háttérében az egész falat betöltő terjedelemben pasztell színekben tartott óriási vászon, amely az alföldi szántóvető magyar és a havasok egyszerű ruszin favágójának kézfogását ábrázolta s mögöttük Rákóczi kucsmás, lobogós vitéze szentesítően fogja össze az összefonódó kezeket. A miniszterek széksorai előtt gyepes térség közepén áll a Budapest székesfőváros által adományozott, egyszerűségében is artistikus szépségű sósokúti mészkből formált hősi emlékmű, homlokzatán mintegy százötven hősi halott vörös márványlapra faragott nevével. Az emlékmű előterében tíztagú halinás küldöttség áll szobormereven, az apsai románok. Turkus László községi bíró világháborús kitüntetések sorával és a nemzetvédelmi kereszttel mellén magasra tartja a Rákóczi fejedelem kék lobogóját, amelyet ő és felesége őriztek meg a cseh megszállás alatt a történelmi ereklye után szimatoló hatóságok fondorlataival és önkényével szemben. Román nemzeti díszbe öltözött felesége mellén szintúgy ott a nemzetvédelmi kereszt. Az apsai kisbíró pedig a falu hűségéért ajándékba kapott háromszínű magyar lobogót tartja.”

Az ünnepség megnyitójaként egy ruszinokból álló szavalókórus adta elő a Magyar Hiszekegyet, majd Dudinszky Béla alispán, a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetője magyar és ruszin nyelven üdvözölte a jelenlévőket. Ezt követően a miniszterelnök nagyszabású ünnepi beszédet mondott. Többek között kihangsúlyozta: „*És kötelességem megparancsolni mindenkinek, hogy különbséget itt senki között, aki hűséges polgára akar lenni Magyarországnak, senki se tegyen bánásmódban, igazgatásban; senki itten magát hátrányos helyzetben ne érezhesse, mert a magyar gondolatot csak az szolgálja, aki ezen az úton halad.*” (Lásd Kárpáti Híradó, 1943. november 9.)

Kállay Miklós szavait ruszin nyelven Bródy András tolmácsolta. Bródyt még a cseh korszakban, 1938-ban, a müncheni egyezmény után megválasztották Podkarpatská Rus első miniszterelnökének, de a terület státuszának népszavazás útján történő rendezését szorgalmazó parlamenti felszólalása miatt a csehek bebörtönözték.

A miniszterelnök beszéde alatt hullott le a lepel az emlékműről. Huszt nevében a Hősök Emlékművét Popovics Sándor községi bíró vette át, majd a négy felekezet papjai megáldották azt. Az ünnepség a magyar és a ruszin himnusz elhangzása után díszmenettel fejeződött be.

Az emlékmű szovjethatalom általi eltávolításának időpontjáról nincs konkrét információ. Az viszont tény, hogy helyén 1971. június 27-én avatták fel az 1941–1945-ös Nagy Honvédő Háború (szovjet szemlélet szerinti elnevezés) áldozatainak a Dicsőség Emlékműve névre keresztelt, ötágú csillagos emléket. Alkotója G. Csumakov szobrász és Soltész István építész.

*A huszti Hősök Emlékműve helyén emelt szovjet emlékmű 2016-ban.
(A szerző felvétele.)*

*A huszti Hősök Emlékműve helyén emelt szovjet emlékmű ma.
(Bíró József felvétele.)*

A közigazgatási palota épülete mellett a felújított komplexum ma is uralja a teret. Csupán az utóbbi években lezajlott „dekommunizációs” és „orosztalanítási” folyamat kapcsán az emlékmű tetején az ötágú csillagot keresztre cserélték, talapzatáról pedig eltávolították a szovjet szimbólumokat.

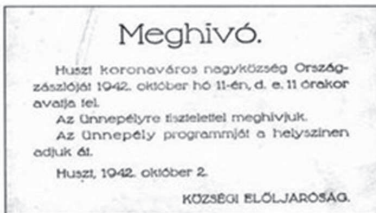
AZ ORSZÁGZÁSZLÓ EMLÉKMŰ

A hősök első emlékműve után néhány hónappal a település főterén újabb emlékművet állítottak. A tér délnyugati sarkában 1942. október 11-én avatták fel az Országzászló Emlékművet. A hősök második emlékműve kapcsán már említett Szendeffy József ezt az emlékjelet tulajdonképpen még azelőtt tervezte. Az emlékmű körbekerített kis halmára négy lépcső vezetett fel. A halom teteje lépcsősen kialakított, kövezett volt. Ebből emelkedett ki az egyenes vonalú, hatoldalú hasáb formájú talapzat, csúcán a zászlótartó, négyszög alaprajzú, széles felső peremű foglalatával. A foglalat szemközti oldalán a magyar címer volt, a hátoldalán pedig Huszt város címere domborodott. A talapzat homlokzati oldalán a történelmi Magyarország térképének sziluettjét ábrázolta az alkotó, fölötte az **IGY VOLT**, alatta az **IGY LESZ** szállóige volt olvasható.

*A huszti Országzászló régi képeslapon és archív felvételen.
(Szendeffy Zsolt gyűjteményéből.)*

Az avatásról a *Pesti Hírlap* október 21-i számában számolt be: „*Huszt, Kárpátalja legfőbb hatósági vezetőinek jelenlétében, sokezer főnyi közönség részvételével avatta fel az Országzászlót. Dr. Buday István országgyűlési képviselő szavai után az EONB nevében dr. vitéz Horváth Béla tanácsstag mondott avatóbeszédet, majd dr. Popovics Sándor főbíró és dr. Ondrejovics László mondtak rutén nyelvű beszédeket.*”

A szobrász meghívója az avatásra. Az Országzászló avatásán készült felvételen középben az alkotó. (Szendefy Zsolt gyűjteményéből.)

A tervező építész fia, Szendefy Zsolt 2006-ban a *Gödi Almanach*ban megemlékezett édesapjáról és az általa tervezett huszti Országzászló Emlékműről. A gödi könyvtárosok kutatásunk támogatásához eljuttatták a kiadvány egy példányát, amit nekik ezúton megköszönünk. Felkerestük Szendefy Zsoltot. Beszélgetésünk során tudta meg, hogy édesapja Huszton nem csupán az Országzászló Emlékművet tervezte, hanem a Hősök Emlékművét is. Így aztán Szendefy Zsolt ennek tudatában újra átvizsgálta édesapja hagyatékát. Az építész apa naplójából előkerült egy értékes és érdekes feljegyzés. Ebből kiderült, hogy a két emlékmű építése során felhasználták a Budapesten kiselejtett sírköveket. Így a kivitelezésnél a főváros költségvetésének 10 000 pengőt takarítottak meg. Az archív anyagok rendelkezésünkre bocsátását ezúton is köszönjük Szendefy Zsoltnak és Szendefy Ágnesnek. A hagyaték igazi kuriózuma az egyik, magyar és ruszin nyelven gépelt avatási beszéd.

A szovjet fenntarthatóság alá került településen az emlékművet eltávolították. Később itt állították fel a vörös birodalmi eszme ikonikus alakjának, V. I. Leninnek a szobrát. A rendszerváltoztatás után a kommunista vezérnek mennie kellett, szobrának talapzatát bedeszálták. A 2010-es években az újabb városképzés során ezt is eltüntették, helyén zöld pázsitos szigetet alakítottak ki. 2014-ben egy szökőkút alapozási munkálatai során előkerült az Országzászló Emlékmű egyik darabja, mégpedig a város címerét ábrázoló. A városházán tárolják. Bíró József helyi lakos személyes közlése alapján, szeretnék a múltat idéző mementóként felhasználni a városközpont díszítésénél.

VISK

Huszt központi részét keleti irányban elhagyva, menjünk át a Tisza bal partjára! A térség meghatározó települése Visk. Ma a városi jellegű települési státusszal rendelkező Visk a Huszti járás hat települését egyesítő kistérség központja. Lakossága a 2001-es népszámlálás szerint 8141 fő, ebből 3699 fő magyar nemzetiségű. A település gazdag történelmének felidézésétől eltekintünk, mivel ez terjedelmi okok miatt túlmutat tanulmányunk célján.

LASSÚ ISTVÁN EMLÉKTÁBLÁJA

Máramaros vármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlése 1896. január 14-én határozatot fogadott el a millenniumi ünnepségsorozatról. Ennek keretein belül döntöttek a nagy múltú máramarosi koronaváros – Visk – ünnepélyes megemlékezéséről is. Kutka Kálmán királyi tanácsos, alispán javaslatára a határozat kimondta, hogy a település nagy szülőttének, Lassú Istvánnak (1797–1852, *a korabeli forrásokban az akkori írásmód szerint rövid u-val írták*) a szülőházán állítsanak emléktáblát.

De ki is volt ő?

Lassú István máramarosszigeti tanulmányai után Budán az udvari kamaránál tisztviselő lett. Hozzálatott az udvari kamarai levéltár adatainak feldolgozásához. Feldolgozta az Osztrák Birodalom és benne Magyarország statisztikáját, földrajzát, történelmét, később pedig elvégezte több ország ilyen jellegű leírását is. Rávilágított az osztrákok által Magyarországról és a magyarságról terjesztett hamis történelmi és földrajzi állításokra. *Az európai tudományok és tudósok rövid históriája* című könyvében így írt: „Nincs Magyarországnak földrajza; egy nyomorult fordítással kell megelégednünk,

melyben megbizhatatlan adatok foglaltatnak. E fordított munkában a Tisza forrása Huszt mellé tétetik, holott már itt oly nagy, hogy több ezer mázsza sóval megterhelt szálfákat is bír.” Ebben a művében rakta le a statisztikai tudomány fejlesztésének vezérelveit. 1833-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Munkássága a maga korában egy addig ismeretlen, hiánypótló tudományterületet ölelt fel.

A viski ezredévi ünnepséget és Lassú István emléktáblájának költségeit fele részben a vármegye millenniumi alapja, fele részben Visk nagyközség fedezte. Az esemény előkészítésével Nyegre László huszti járási főszolgabíróat bízták meg. Az emléktábla-állítás történetét megismerhetjük Várady Gábor *Máramarosi emlékkönyvéből* (M. Szigeten, 1901, Bayer Miksa Könyvnyomdájában).

Az ünnepség 1896. július 12-én 10 órakor díszközgyűléssel kezdődött. A szabadtérinek tervezett rendezvényt a nem várt záporosó miatt a városháza dísztermében tartották meg. Nyegre László megnyitója után Szilágyi István költő, tudós, pedagógus, az MTA levelező tagja mondott ünnepi beszédet. A fentebb említett emlékkönyvben Bökényi Dániel, a máramarosi elemi iskolák igazgatója *Két emléktábla* című cikkében ismertette a felszólaló beszédét, aki többek között ezeket mondta: „*Legyenek is büszkék ez őseikre viskiek! Állítsák ezeket fiaik elé, mint követendő példányképeket, hogy a magasabbra törő szellem hatalma öveztesse magát folyvást a város népében. Él is bennem a hit, hogy ez nem lesz máskép, mert csak így léssen e nép részéről megérdemelve az általam képviselt magyar tudományos Akadémiának az a megkülönböztető figyelme, a melylyel ez ünnepélyünknek diszét maga részéről is emelni elhatározta.*

Én pedig örömmel teszek róla jelentést a megbízó tudós testületnek, hogy ime, egy város Magyarország legszélső határvonalán, a mely becsüli a szellem munkásait, azoknak emléket állít, hogy a maradék fainak legyen buzdító táblájok, a mely éreztesse velök, hogy egyedül a szellem hatalma az, a melyen időnek, viszontagságoknak rontó ereje nincsen.”

Ezt követően Bökényi Dániel szólt az ünneplőkhöz. Kiemelte az ünnep jelentőségét, a koronaváros dicső múltját, méltatta Lassú István életútját: „*Máramaros vármegye törvényhatósági bizottságában támadt egy nemes gondolat; ez a nemes gondolat megrezegtette Visk hazafias polgárságának szívét s ime, most együtt ünnepelnek ketten.*

Kiválóbb jelentőséget kölcsönöz ez ünneplésnek az az isteni kegyelemből származott alkalom, hogy ezeréves Magyarországon, ezer éves Magyar-

országának keletén, nyugatán, delén, északán, a Duna Tisza közén, a Tátra, Fáttra, Mátra magasba nyúló bérceinek talpjainál, az erdélyi részekben és itt, e mi szűkebb körü itthonunkban, a „magyar Svájc”-ban, a Tisza bölcsőjénél együtt örvendez, együtt lelkesedik minden hü, minden igaz fia e sokat szenvedett magyar hazának. [...]

Visk, régi jog szerint való koronaváros, azon szerencsésebb községek közé tartozik, honnan nem egy országos hirnévvel bíró férfiú vette származását, hol és melynek utcáin nem egy országos hirnévre emelkedett férfiú játszott a gyermekjártékait.

A Géresy, Héder, Igyártó, Hánka, Krüzselyi, Lator, Cébely és a múlt századokban a Jörös, Méhes, Nánásy családok igen számottevő jelesek adtak vármegyénknek és e hazának. [...]

Itt ringott bölcsője annak a tudós férfiúnak, Lassu Istvánnak, kinek egy esztendő hiján éppen századik születési évfordulójára esik jelen ünneplésünk.”

Az emléktáblát, mivel a tudós szülőháza akkor már nem állt, a szomszédos Nagy utcai református iskola homlokzati falára, a kapubejárattól számítva az első és második ablak közé helyezték. Erről a tábla szövege is tanúskodik:

EZ ÉPÜLET BALOLDALÁN FEKVŐ,
SZOMSZÉDOS TELKEN FENNÁLLOTT HÁZBAN
SZÜLETETT 1797. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 27^{IK} NAPJÁN
A STATISZTIKAI TUDOMÁNY NAGYÉRDEMŰ MŰVELŐJE:
LASSU ISTVÁN
S EZEN EMLÉKTÁBLÁT
HÁLÁS KEGYELETE JELÉÜL ÁLLITOTTA FÖL
MAGYARORSZÁG EZREDÉVES ÜNNEPÉN
1896. ÉVI JULIUS HÓ 12^{IK} NAPJÁN
MÁRAMAROS VÁRMEGYE ÉS VISK
KIVÁLTSÁGOS KORONAVÁROS KÖZÖNSÉGE.

Az emléktábla későbbi sorsát Bagu Balázs a *Pánsíp* című folyóirat 1996/3. számában közölt írásából idézzük fel. A szerző a viski magyarság aktivistájához, id. Sari Józsefhez fordult levélben, aki részletesen leírta az emléktábla történetét. Ebből, az említett cikkben közzétett válaszlévből idézzük fel a Lassú-emléktábla kalandos sorsát:

„Az emléktábla ma is megvan, s szövege ma ugyanaz, ami 1896-ban volt. Az első világháború, az őszirózsás forradalom, a rövid életű kommun, a román megszállás, Trianon, a csehszlovák-éra idején eredeti

helyén érintetlenül állt. Kálváriája a szovjet érában kezdődött, mikor is bevakolták. A 60-as években a viskiek emeletet húztak az iskola épületére. Id. Sari József nyomatékosan figyelmeztette a kőműveseket, hogy vigyázzanak a vakolat leverésével az épület jobb oldalán, mert ott kell lennie a táblának.

Egy-két ütéstől eltekintve, mely a táblát érte, sértetlenül meg is találták a vakolat alatt.

A tábla eredeti helyéről való levételét az tette elkerülhetetlenné, hogy az emeleti rész nagy ablakaival összhangban a földszinten is (...) egy nagy ablaknyílást kellett vágni. Így került a szomszédos ház eresze alá, és ott is volt az építés ideje alatt. Többszöri kérésre csak nem állították a mostani helyére, ezért úgy döntöttem, hogy felteszem magam. Az új iskola avatása napján nekiálltam a frissen, szépen vakolt falnak, és a tábla méretének megfelelő lyukat vágtam. Az iskolaigazgató dührohamot kapott, amikor meglátta a tátongó nyílást a bejárati részen. Nyugtattam, egy órán belül minden rendben lesz. Úgy is történt, sértetlen fal és tábla fogadta az avatónnepségre érkező helybelieket és idegeneket.

Az emléktábla Viskén. (Hánka Rita felvétele.)

Ezután egy ideig senki nem foglalkozott a táblával, majd a 70-es években, amikor újra bővítették az iskolát, a járási tanügyi vezetés megpróbálkozott az eltüntetésével. Felszólították az építőket, hogy vegyék le eredeti helyéről és helyezték az iskola hátsó bejáratához. Az építők nem engedelmeskedtek, így helyén maradt. Hogy a tábla körüli hercehurca végleg megszűnt, abban Váradi-Sternberg János professzornak van nagy érdeme, aki tudományosan feldolgozta Lassu István hagyatékát, és több népszerűsítő cikket is publikált e tárgyban.

Ez tehát a tábla története, jövőjét tekintve csak remélni tudjuk, hogy a közelmúlt zűrzavaros történései nem ismétlődnek meg és zavartalanul megfelelhet annak, amiért állították, emlékezni a múltra s annak kiválóságaira, nagyjaira.” (Id. Sari József visszaemlékezése. Levél Bagu Balázshoz, Visk 1996.)

A rosszalló pártutasítások ellenére a táblát nem távolították el. Így az ma is megtekinthető közvetlenül az iskolakapunál, az udvar felőli falon.

A HŐSÖK EMLÉKMŰVE ÉS AZ ORSZÁGZÁSZLÓ

Az anyaországhoz Visk 1939 márciusában tért vissza. Hozzáálltak egy régen dédelgetett álm megvalósításához, nevezetesen az első világháborús katonaaldozatok emlékének megörökítéséhez. Hamarosan a főtéren fel is épült a létesítendő emlékmű talapzata. Erről egy 1939-es fénykép is tanúskodik. Néhány év múlva, 1943. június 22-én a *Népujság* arról tudósított, hogy:

„Hódmezővásárhely Kardoskút–Aranyadalmi levente csapat egy díszesen kiállított országzászlót ajánlott fel Visk, Máramaros-megyei község Levente Egyesületének.

A zászló ünnepélyes átadása folyó hó 27.-én lesz az egész járás közönségének részvételével. A zászlót Czuczi István főoktató vezetésével egy díszszakasz viszi magával és adja át nagy ünnepség mellet a viski Levente Egyesületnek. Egy márvány-táblát is visznek magukkal a következő felírással: «Hódmezővásárhely Kardoskút–Aranyadalmi leventék ajándéka». Ez a márványtábla az országzászló talapzatában lesz elhelyezve.

[...]

Meg kell még jegyeznünk azt, hogy a zászlót a leventék teljesen önerejükből szerezték be, s a résztvevő leventék maguk vállalták az utazás költségeit is.”

A Visk főterét ábrázoló kép jobb sarkában az építendő emlékmű elkészült talapzata 1939-ben. (Fortepan 85525 Jurányi Attila.)

A díszvendégek. Balról a harmadik Jurka Fláviusz, az ötödik Antal István, a kép szélén Pintér Aladár. (Batizi Sándor gyűjteménye.)

Sajnos a leventék lobogójára és a táblára később a sajtóforrásokban nem találtunk utalást.

1943. július 11-én a Hősök Emlékművének és az Országzászlónak az avatásán a nagyszámú közönség mellett részt vett Antal István nemzetvédelmi és propagandaminiszter, Jurka Fláviusz főispán, valamint vitéz Pintér Aladár vezérőrnagy, az ungvári 1. hegyidandár parancsnoka.

Az ünnepségen felszólalt a viski születésű, szomoróci hősként emlegetett Rankay József (1899–1961) alezredes is. Ő a trianoni békediktátum érvénybe léptetésének idején hadnagyként a Kerca községben állomásozó határőr ki- rendeltséget vezetett. 1919. augusztus 12-én a délszláv csapatok az antant által kijelölt demarkációs vonalat átlépve megszállták a színmagyar (200 főből mindössze tizenegynéhány volt szláv) Szomoróc községet. A szomoróciak a kercai határőröktől tudták, hogy igazságtalanul szállták meg őket. Azonban ebben a helyzetben az elégedetlenkedés kifejezésén kívül semmit nem tudtak tenni. A helyzet egyre reménytelenebbnek tűnt. Aztán egy esztendő múltán, 1920. augusztus 1-én este a 22 éves Rankay hadnagy – aki tisztában volt az igazságtalansággal, és szeretett volna ennek véget vetni – 17 katonájával elindult a szomszédos község visszafoglalására. Csatlakozott hozzájuk 23 bátor szomoróci férfi. A csapat éjfél előtt megfutamította a Szomorócon állomásozó szláv határőröket (grancsárokot). Hajnalban azonban egy szláv század támadta meg a falut. Rankay kisebb csata után, látva a túlerőt, megelőzte az értelmetlen emberveszteséget, és katonáival kivonult a faluból. A szlovének bosszút álltak a szomoróci felkelőkön, de az incidens visszhangja nem csitult. Végül a Határmegállapító Bizottság vizsgálata során bizonyítást nyert a község magyar dominanciája, valamint azt a tény, hogy a trianoni határok kijelölésénél Szomorócot magyar fennhatóság alá tartozónak ítélték. Így a falu 1922. február 9-én újra Magyarországhoz került.

A két község 1942-ben Kercaszomor néven egyesült. A felkelés emlékét egy szomoróci harangláb harangjának felirata ma is őrzi. Az Országgyűlés 2008-ban törvénybe iktatta Kercaszomor hősiességét és a „Legbátrabb falu” (Communitas Fortissima) kitüntető címmel ruházta fel. A felkelés 100. évfordulóján az egykori grancsár őrház helyén a bátor hősök emlékére emlékművet állítottak, Rankay József tiszteletére pedig emlékfát ültettek.

A viski rendezvény programját a Magyar Országos Tudósító (MOT) július 14-én így foglalta össze: *„Kovács Lajos községi bíró szavai után Rankay József alezredes emlékezett meg a hősokról, majd a felekezetek dalköreinek énekszámait követően dr. Székely Ákos országgyűlési képviselő adta át a*

*A viski emlékmű az avatáskor. A jobb oldali képen Rankay József.
(Batizi Sándor gyűjteménye.)*

Budapesten előzetesen már beiktatott Országzászló lobogót, amelyet az EONB nevében Padányi-Gulyás Jenő országgyűlési képviselő avatott fel. Az új zászlóművet az egyházak lelkészei is megáldották. Felszólaltak még Marina Béla főjegyző és dr. Csák Béla, a tűzharcosok vezetője. Az ünnepséget diszmenet fejezte be.”

Délután ünnepélyes képviselő-testületi ülés keretében nyújtották át Antal István miniszternek a település díszpolgári oklevelét. A miniszter hosszabb beszédben köszönte meg díszpolgárrá történt megválasztását. Egyébként a miniszter nem első alkalommal járt a koronavárosban. 1942. október 19-i látogatása során beszédet is tartott. Akkor az elismerés szavaival szólt a viski néphez, méltatta kitartásukat, a cseh hatalommal szemben tanúsított ellenállásukat.

A viski avatási ünnepségről 60 nagy méretű, minőségi felvételt tartalmazó emlékalbum is készült. Sikerült felkutatnunk az album egyik példányát. Ezt Batizi Sándor (1934–2023) técsői születésű egykori szovjet válogatott vívó, vívómester (három nemzet – a szovjet, a magyar és a német – válogatottjának volt a vezetőedzője) őrizte meg az utókor számára.

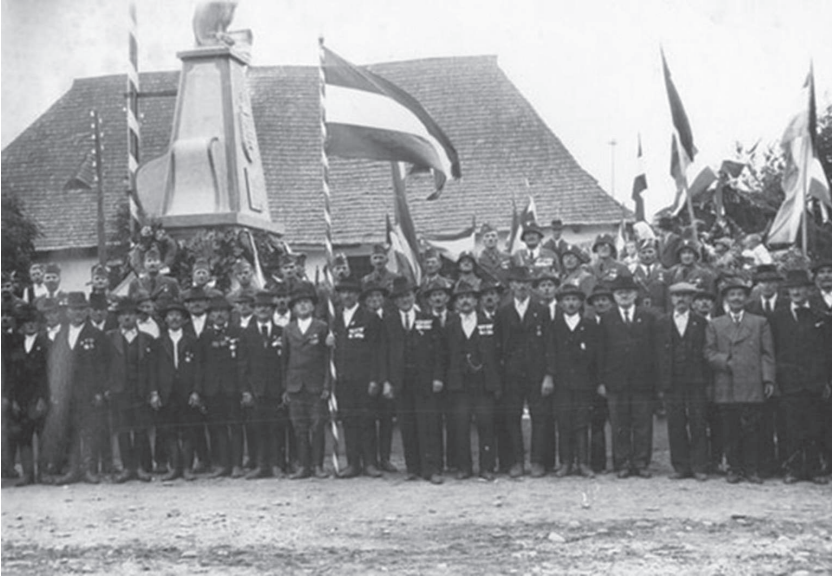

*Az ünneplők között jobbról a hatodik Antal István.
(Batizi Sándor gyűjteménye.)*

Rendelkezésünkre bocsátotta, aztán a vele folytatott beszélgetéseink során merült fel, hogy az albumnak méltó helyre kellene kerülnie. Így aztán jelen sorok írójának közbenjárására ezt a dokumentum értékű emlékalbumot a mester 2021-ben ifj. Ötvös Sándor közvetítésével Visknek adományozta. A település gyűjteményében állították ki. Az album felvételeiből néhányat közre adunk.

A kombinált emlékművet – Hősök Emlékműve és Országzászló – a fennmaradt fényképek és képeslapok alapján igyekszünk leírni. Háromszorosan tagolt tömbjeit széles peremek választották el egymástól. Az alsó, téglalap alapú hasábtömb képezte a talapzatot. Árkados mélyedéseibe helyezték a Nagy Háború hős katonaaáldozatainak névsorát. A középső, csonka gúla alakú rész egyfajta átmenetet képezett a talapzat és a lényegesen kisebb keresztmetszetű felső rész között. A felső rész szintén csonka gúla formájú volt, amelyet két oldalról szárnyszerű toldalékok tettek látványossá. A felső tömb homlokzati oldalán, felül a koronás középcímer volt kifaragva, alatta pedig egy márványtábla a következő szöveggel:

*A HAZÁÉRT
HŐSI HALÁLT HALTAK
1914–1918*

Az avatási ünnepség résztvevői az emlékműnél. (Batizi Sándor gyűjteménye.)

Az emlékmű tetején egy, a szemlélőnek jobbra néző, kőből faragott turulmadár szárnyát enyhén meglíbbentve örködött a hősök emléke fölött. Sajnos nem sikerült kideríteni, hogy a zászlót adományozó levették emléktábláját az emlékművön hol helyezték el. Az országzászló csavart piros-fehér-zöld sávos rudja az emlékmű mögött meredezett az ég felé. Az emlékművet alacsony kőoszlopos kerítéssel vették körül.

Az alkotás csupán pár esztendeig állhatott a helyén, a szovjet berendezkedés után lerombolták.

A rendszerváltoztatást követően lehetőség nyílt az emlékmű visszaállítására. Az eredeti emlékmű mintájára Stark István építész tervei alapján újjávarázsolták a helyiek által Turul-emlékműként emlegetett Hősök Emlékművét. A mostani emlékmű formájában hasonlít az eredetire, de vannak rajta eltérések. Az alsó tömbön nincsenek árkádos mélyedések. Egyébként az eredetihez hasonló alakú táblákon feltűntették a két világháború és a sztálini légerek 216 áldozatának nevét. A jobb oldalon egy, a listákat tartalmazó emléktáblától eltérő formájú, téglalap alakú táblán megörökítették az új emlékmű állításának időpontját, a támogatókat és az alkotók neveit:

*BÉKE PORAIKRA!
SZÍVÜNKBEN ŐRIZZÜK
EMLÉKEIKET!*

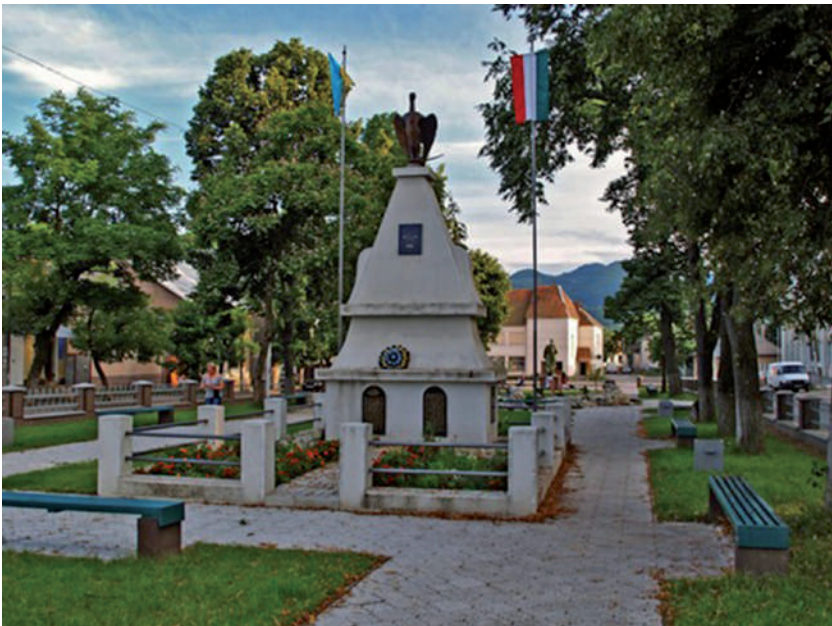
*AZ 1943. JÚLIUS 11-ÉN FELAVATOTT HŐSI
TURUL-EMLÉKMŰVET A SZOVJETEK 1944
-BEN LEROMBOLTÁK. STARK ISTVÁN
ÉPÍTÉSZMÉRNÖK ÚJRATERVEZÉSE ALAPJÁN
ÁLLÍTTATTA: AZ UKRAJNAI MAGYAR
DEMOKRATA SZÖVETSÉG ÉS A KAMOT
JÓTÉKONYSÁGI ALAPÍTVÁNY.*

*A TURULMADÁR MATL PÉTER MUNKÁCSI
SZOBRÁSZ MUNKÁJA. AZ UMDSZ,
KMKSZ ADATKÖZLŐK: ÖTVÖS SÁNDOR ÉS
CZÉBELY LAJOS NÉVSORAI ALAPJÁN A
FELIRATOKAT KIVITELEZTE: JENDRÉK TIBOR
ÉS JENDRÉK SÁNDOR MINAJI KŐFARAGÓK.
2006-03-19.*

Az emlékmű felső része, a magyar címer helye üresen maradt, tetejére új turulmadarat emeltek. Matl Péter szobrász bronzmadara nem kópiája az eredetinek, ez a madár karcsúbb, fejét nem fordítja el, és karmai között szablyát tart.

Az ünnepélyes avatást 2006. március 19-én tartották. A település életében az emlékműavatás fontos szerepet játszott. A megható ünnepségen a hősök emlékére 216 gyertyát gyújtottak. Az esemény színvonalát emelte a neves anyaországi személyiségek – Szabó Vilmos, a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára, országgyűlési képviselő, Komlós Attila, a Határon Túli Magyarok Hivatalának elnöke és Katona Tamás történész, korábbi államtitkár, a budapesti székhelyű Kárpátaljai Szövetség elnöke – jelenléte.

2006. augusztus 20-án az emlékmű felső részére – ahol a régi emlékművön a magyar címer volt – fekete márványtáblán felkerült az egykori koronaváros címere.

A viski emlékmű ma. (A szerző felvétele.)